

Przyszłość w architekturze humanitarnej

The Future in Humanitarian Architecture

Streszczenie

W artykule podjęto próbę wskazania możliwych kierunków projektowych w kontekście przyszłości architektury mieszkaniowej. Postawiono tezę, że architektura przyszłości będzie musiała być tania i wyjaśniono na czym to polegać. W Europie znaczącą rolę odegra nowe budownictwo socjalne. Na świecie do głosu dojdzie projektowanie humanitarne. Jego założenia wpłyną na kształtowanie nowej i rewitalizację już istniejącej socjalnej architektury mieszkaniowej. Przedstawiono taką współczesną odnowę na przykładzie socjalnego kompleksu mieszkaniowego i bloku Sterrenveld.

Abstract

This article makes an attempt to indicate possible designing trends in the context of the future of housing architecture. It poses a thesis that the architecture of the future will have to be cheap and explains what it will consist in. New social housing plays a significant role in Europe. Humanitarian design will have the floor across the world. Its assumptions will influence the formation of new social housing architecture and the revitalization of its existing structures. Such contemporary renovation is exemplified by the Sterrenveld social residential complex and block of flats.

Słowa kluczowe: architektura humanitarna, budownictwo socjalne, architektura mieszkaniowa, architektura przyszłości, Sterrenveld

Keywords: humanitarian architecture, social housing, residential housing, future architecture, Sterrenveld

Jak będzie wyglądał dom jutra? Jak będzie powstawał? Jak będzie można go opisać?

Wielu autorów publikacji, którzy podejmują się opisywania przyszłości, diagnozują teraźniejszość, ponieważ w niej upatrują klucz do odgadnięcia tego, co będzie. Taka metoda postępowania wiąże przyszłość architektury mieszkaniowej po pierwsze – ze zmianą podejścia do projektowania; po drugie – ze zmianą użytkownika, dla którego będzie się w większości projektować; po trzecie – ze zmianą ilościową tego jaki typ domu będzie dominował; po czwarte – z przewrotem w myśleniu o wytycznych dla tego typu domu; po piąte – powodem tych zmian. Te zależności wynikają z obserwacji rosnącej popularności kierunków ideowych związanych ze społecznym zaangażowaniem we współczesnym projektowaniu oraz z globalizacji, dzięki której dostęp do wiedzy o tym, co dzieje się na świecie jest szerszy, i co za tym idzie, o możliwości syntetycznego określenia potrzeb większej liczby ludzi.

Fakty są takie, że szybko rośnie populacja ludzka, a jak wskazują statystyki¹ – w większości przybywa nas na kontynencie azjatyckim, afrykańskim i w Ameryce Południowej. Są to także obszary, gdzie występuje ogromne ubóstwo wśród największej liczby mieszkańców. Nietrudno na podstawie tych danych wyciągnąć wniosek, że przyszłość architektury mieszkaniowej będzie musiała dotyczyć budowania tanich obiektów mieszkaniowych. W latach 2010–2025 najmniejszy przyrost naturalny prognozuje się w Europie, szacuje się go na poziomie 0,5%². Traktując te dane poważnie trudno jest zakładać, że przyszłość będzie można określać na podstawie potrzeb Europejczyków.

What will tomorrow's house look like? How will it come into being? How will we describe it?

In fact, numerous authors who try to describe the future diagnose the present because they look for the key here. Firstly, such a method of conduct binds the future of housing architecture with an altered approach to design; secondly – with a different user for whom designs will be prepared; thirdly – with a quantitative change in the dominating house type; fourthly – with a breakthrough in thinking about the guidelines for this house type; fifthly – with the reason for the changes. These interdependences result from the observation of the increasing popularity of ideological trends related to social involvement in contemporary design as well as from globalization which gives broader access to the knowledge of what is going on in the world and, consequently, of the possible synthetic recognition of the needs of a larger number of people.

The facts speak for themselves: the human population is growing quickly. Statistics¹ prove that the most intensive increase takes place in Asia, Africa and South America. They are also areas with dramatic poverty affecting the biggest number of inhabitants. Basing on these data, it is not difficult to draw a conclusion that the future of housing architecture will have to concern the construction of cheap residential objects. In the years 2010–2025, the lowest population growth rate is predicted in Europe –

Bardziej prawdopodobne wydaje się, że europejska architektura mieszkaniowa ma szansę rozwijać się na tyle, na ile otworzy się na imigrantów spoza kontynentu. Ten scenariusz jednak znowu wymusza zorientowanie się w potrzebach ludności napływającej (głównie niezamożnej), gdyż na pewno w pierwszej fazie będzie ona szukała możliwie niedrogiego zakwaterowania na obszarach naszego kontynentu.

Jeśli nawet tak się nie stanie, to analizując wskaźniki demograficzne, największy przyrost naturalny w Europie i tak dotyczy warstw społecznych o najniższym dochodzie. Zatem sami Europejczycy będą poszukiwać tanich rozwiązań mieszkaniowych. Idąc tym tropem można spodziewać się renesansu budownictwa socjalnego. Będzie to jednak już zupełnie inne budownictwo. Zmiana powinna wynikać z nauki płynącej z doświadczeń historycznych związanych z tego typu realizacjami. Obserwacje współczesnych kierunków myślenia o projektowaniu dla ludzi ubogich potwierdzają te przypuszczenia. W historii architektury cyklicznie wracają tendencje do zwracania się architektów w stronę rozwiązywania współczesnych sobie, społecznych problemów w sposób bardziej zaangażowany i traktujący podmiotowo przyszłych użytkowników. Obecnie architekci zwracają także uwagę na większy wachlarz problemów o charakterze globalnym, niż tylko wzrost demograficzny. Należą do nich między innymi: coraz częściej występujące katastrofy naturalne, które przyczyniają się w sposób pośredni i bezpośredni do śmierci wielu tysięcy osób rocznie³ (Pośredni, ponieważ większość osób ginie w źle zaprojektowanej architekturze, która ulega siłom natury); gwałtowne zmiany klimatyczne, które przeobrażają środowisko mieszkaniowe i są często wywołane przemysłową ekspansją człowieka; degradacja środowiska naturalnego połączona z deficytem naturalnych źródeł i konieczność poszukiwania alternatywnych metod pozyskiwania energii; kryzys ekonomiczny ostatnich lat, który spowolnił wzrost gospodarczy w wielu krajach.

Dziś „architektura humanitarna” jest coraz bardziej modnym terminem i tym samym często nadużywany. Ponieważ ten kierunek w myśleniu o architekturze rozprzestrzenił się na całym globie, obejmując już projekty o różnej wielkości i różnym zaangażowaniu kapitału, sama definicja⁴ ulega ciągłemu poszerzaniu. (Jest to też argument za tym, że będzie to kierunek przyszłości choćby ze względu na modę, jeśli już odejdzie daleko od swojego pierwotnego definiowania. Podobnie zresztą stało się z pojęciem Rozwoju Zrównoważonego czy Ekologią w architekturze. Dziś niemal każdy nowy budynek określany jest jako zrównoważony i ekologiczny, choć w różnym stopniu i z różnych powodów). Wspólnym mianownikiem projektów pozostaje jednak zasada wniesienia wkładu społecznego, co może być uznane za podstawę „architektury humanitarnej”⁵.

Początkowo termin „architektura humanitarna” był pojęciem odnoszącym się do budowania dla ludzi w sytuacji jakiegś potrzeby, jakiegoś braku; budowania na całym świecie (w różnych kulturach, w różnych gospodarkach, zarówno wiejskich, jak i miejskich), ale obiektów głównie o małej skali będących niskobudżetowymi przedsięwzięciami realizowanymi w oparciu o proste techniki budowlane. Coraz częściej pokłosie idei „architektury humanitarnej” jest dostrzegalne w europejskich miastach w sektorze budownictwa socjalnego. Warto jednak zaznaczyć, że nie jest to ściśle „architektura humanitarna”, ale skromny

it is estimated at 0.5%². Treating these data seriously, it would be hard to assume that the future will be defined on the basis of the Europeans' needs. A more probable version is that European housing architecture can develop provided it opens to immigrants from outside the continent. This scenario, however, also forces orientation in the inflowing (mainly poor) populations' needs because they will certainly look for possibly cheap accommodation on our continent in the first phase.

Even if it does not happen so, the highest population growth rate in Europe will still concern social strata with the lowest income according to demographical indicators. Thus, the Europeans themselves will look for cheap housing solutions. Following this track, we may expect a revival of social housing. However, it will be a completely different type of construction. The change should result from historical experiences related to this kind of implementation. Observations of contemporary trends in thinking about design for the poor confirm these suppositions. The history of architecture shows cyclically returning tendencies to solve contemporary social problems in a more engaged manner which treats the future users subjectively. Nowadays, architects also pay attention to a vaster array of problems of global character rather than just population explosion. They include more and more frequent natural disasters which directly and indirectly cause the deaths of thousands of people every year³ (indirectly – as most people get killed in badly designed architecture which gives in to the forces of nature); violent climate changes which transform the housing environment being often brought about by man's industrial expansion; the degradation of the natural environment combined with a deficit in natural resources and the necessity to look for alternative methods of generating energy; the recent crisis that slowed down economic growth in many countries.

Today's "humanitarian architecture" is an increasingly fashionable and overused term. Since this trend in thinking about architecture is spreading all over the globe comprising projects with different size and capital, its definition itself⁴ is extended constantly. (This means that it will be the trend of the future, considering fashion for instance, if it abandons its original definition for good. A similar thing happened to the notions of Sustainable Development or Ecology in architecture. These days, almost every new building is defined as sustainable and ecological yet to various extents and for various reasons.) However, the principle of social contribution, which may be acknowledged as the basis for "humanitarian architecture", remains the common denominator of all designs⁵.

At first, the term "humanitarian architecture" referred to building for the people in the face of a need or a lack, building all over the world (in various cultures, in various economies, both rural and urban), raising objects mainly in a small scale being low-budget enterprises implemented on the basis of simple constructional techniques. More and more frequently, the aftermath of the idea of "humanitarian architecture" is noticeable in European cities in the

zbiór jej wybranych cech, który współcześnie tak mocno wpływa na wszelkie społecznie zaangażowane projekty. Przykładem socjalnego budownictwa mieszkaniowego, powstałego współcześnie i już na innych zasadach niż kiedyś, mogą być obiekty zlokalizowane w Carabanchel i Sanchinarro – peryferiach Madrytu. Realizacje FOA, MVRDV i Jacobo García-Germán są rodzajem architektury eksperymentalnej o ambitnych założeniach socjalnych. Podobnie jak realizacje w Kopenhadze, Manchesterze, Amsterdamie i wielu innych miastach europejskich. Jednak w odróżnieniu od powyższych, ciekawe są też obiekty powstałe dużo wcześniej, które jedynie odnawiane są w duchu humanitarnym. Takim właśnie przykładem jest kompleks usytuowany pod Brukselą, który został wybudowany w 1959 roku jako modelowe założenie osiedlowe będące kombinacją budynków niskich i wysokich (zapewniając wysoką intensywność zabudowy i otwartą przestrzeń)⁶. Początkowo kompleks składał się ze 150 szeregowych domków jednorodzinnych i 320 mieszkań zlokalizowanych w 4 blokach oraz budynku mieszczącego biuro pracowników socjalnych. Modernistyczny blok mieszkalny Sterrenveld już w latach 90. XX w. zaczął popadać w ruinę pod względem technicznym i ulegać degradacji społecznej, a zmodernizowany został w latach 1998–2004. Do tego stanu przyczyniło się kilka kwestii. Budynek został wybudowany przy niezwykle skromnym budżecie, ze słabej jakości materiałów. Brak planów określających sposób utrzymywania obiektu wpłynął na ciągle pogarszający się stan wszystkich budynków założenia urbanistycznego oraz ich najbliższego otoczenia. Stosunkowo wysokie koszty utrzymania, które wynikały ze starego systemu grzewczego, gdzie ogrzewanie było centralnie dostarczane dla całej dzielnicy, przynosiły duże straty ciepła (wycieki). Odpowiednia dla mieszkańców temperatura nie była też zapewniana ze względu na zaległości płatnicze lokatorów. Mieszkania przestały spełniać standardy komfortu, w tym adekwatnego technicznego wyposażenia oraz bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Czynsz został drastycznie obniżony. Skutkowało to tym, że mieszkania były wynajmowane osobom z najniższej klasy społecznej (nielegalnym imigrantom i osobom uzależnionym). Proces pociągający za sobą akty agresji i wandalizmu przyczynił się do braku poczucia bezpieczeństwa w całym sąsiedztwie. W latach 90. XX w. kompleks stał się własnością opieki społecznej. Postanowiono wtedy przywrócić obiekt do życia i odnowić jego funkcję socjalną. Sterrenveld posłużył jako przypadek dla przetestowania kompleksowej i nowoczesnej renowacji obiektów socjalnych. Przyjęto ambitne założenia wstępne, które rzadko były przyjmowane przy realizacjach o takim przeznaczeniu. Chciano, aby budynek był zrównoważony pod każdym względem (ekonomicznym, ekologicznym, społecznym). Oprócz budynku ważne było, żeby cała nieruchomość przeszła zaawansowaną transformację w stronę przestrzeni o charakterze terapeutycznym dla wspólnoty. Wysoka jakość życia miała zostać zapewniona przez: bardziej komfortowe rozplanowanie funkcjonalne mieszkań, wprowadzenie nowych usług w otoczeniu, elewacje spełniające współczesne standardy estetyczne, usytuowanie mieszkań tak, by zapewnić naturalne oświetlenie słoneczne wszystkim pokojom, strefy akustyczne oraz zmniejszenie zużycia energii (zredukowanie potrzeb stosując dodatkowo baterie słoneczne i ogrody zimowe jako bufony zamiast

social housing sector. We ought to note, however, that it is not strictly “humanitarian architecture” but a meagre collection of its selected features which influences all the socially committed projects so strongly these days.

Social housing, implemented contemporarily by different rights than before, can be exemplified by some objects located in Carabanchel and Sanchinarro – Madrid’s suburbs. Implementations by FOA, MVRDV and Jacobo Garcia-Germán make a kind of experimental architecture with ambitious social premises similarly to those in Copenhagen, Manchester, Amsterdam and many other European cities. However, contrary to the abovementioned structures, much earlier objects renovated in the spirit of humanitarianism are interesting, too. A good example is a complex situated near Brussels which was constructed in 1959 as a model estate layout being a combination of low and tall buildings (guaranteeing high intensiveness of development and an open space)⁶. Initially, this complex consisted of 150 terraced single-family houses and 320 flats located in four blocks as well as a building meant for social workers’ office. As early as in the 1990s, the Sterrenveld modernistic block of flats began to fall into disrepair in the technical aspect and get socially degraded. It was modernized in 1998–2004. Several errors caused its pitiful state. The building was constructed of poor quality materials with an extremely low budget. A lack of plans defining the manner of maintaining the object had an impact on the continuously deteriorating condition of all the buildings within this urban layout as well as their vicinity. The relatively high maintenance costs, which resulted from an old system where heating was delivered centrally to the entire district, brought about serious heat losses (leaks). Proper temperature was not secured for the residents because of their arrears. The flats ceased to fulfill the comfort standards, including adequate technical fittings and fire safety. The rent was lowered drastically. As a result, the flats were occupied by people coming from the lowest social class (illegal immigrants and drug addicts). This process included acts of aggression and vandalism which aroused the feeling of public menace in the entire neighbourhood.

In the 1990s, this complex became the property of social welfare services which decided to rehabilitate the object and revive its social function. Sterrenveld served as a special case to test the comprehensive and modern renovation of social objects. Ambitious introductory assumptions, rarely introduced at implementations with such an intended use, were adopted. The authors wanted the building to be sustainable in every (economic, ecological and social) aspect. What was also important, the entire real estate unit was supposed to undergo advanced transformation towards a space of therapeutic character meant for the local community. The high quality of living was to be facilitated by more comfortable functional planning of the flats, the introduction of new services in the surroundings, elevations satisfying contemporary esthetical standards, an internal layout guaranteeing natu-

balkonów). Zapewniono wspólny system ogrzewania dla budynku (plus kolektory słoneczne), częściowo pozyskując energię z paneli fotowoltaicznych. Wprowadzono także monitoring zużycia energii. Ocieplenie wełną mineralną zostało dodane do istniejącej betonowej elewacji od strony północnej. Uzupełniono konstrukcję dachu, ścian i stropów o dodatkowe warstwy izolacji. Strefa buforowa – ogrody zimowe została zlokalizowana na zachodniej elewacji, co dało: ruchome przeszklenia zintegrowane z elewacją, duże półotwarte balkony oraz sztywność konstrukcji. Zastosowano okna drewniane z zewnętrznym aluminiowym profilem. Zadbano również o zapewnienie lepszej kontroli społecznej nad przestrzenią wspólną, w tym dobrej relacji budynku z sąsiedztwem. Usytuowano w widocznym miejscu funkcje publiczne: plac zabaw, terenowe biuro opieki socjalnej, przestrzeń spotkań dla mieszkańców i usługi. Otwarcie i wzbudzeniu zaufania przysłużyły się także decyzje takie, jak umieszczenie otwartej i transparentnej przestrzeni magazynowej na pierwszym piętrze, zapewnienie widocznej z zewnątrz komunikacji wewnętrznej oraz otwartej na otoczenie przestrzeni publicznej z ogólnodostępnym przejściem poprowadzonym przez budynek.

Została zapewniona różnorodność mieszkań. Przestrzeń budynku zyskała dużą zdolność adaptacyjną. Stworzono mieszkania z 1, 2 lub 3 sypialniami, a w parterze wprowadzono dupleksy (dwupoziomowe mieszkania) dla większych rodzin. Ponadto, wszystkie mieszkania zaplanowano jako dostępne dla osób niepełnosprawnych. Klatka schodowa doprowadza jedynie do dwóch mieszkań na jednym piętrze, co jest zasadą stosowaną dla zapewnienia długotrwałego zamieszkiwania.

Z perspektywy czasu ocenia się, że udało się ożywić sieć społecznych powiązań w sąsiedztwie przez zręczne wykorzystanie architektonicznych i urbanistycznych narzędzi holistycznego planowania. Projektowanie partycypacyjne, konsultacje społeczne, praca w interdyscyplinarnych zespołach projektowych, projektowanie zrównoważone, ekologiczne rozwiązania techniczne i materiałowe, w tym wtórne użycie materiałów – recykling, zapewnienie energooszczędności budynku, poszukiwanie tanich rozwiązań budowlanych, uwzględnienie wartości estetyki i jakości oraz tworzenie przestrzeni społecznych sprzyjających budowaniu zdrowych relacji wśród społeczności i zapewnienie jej kontaktu ze środowiskiem naturalnym – nie są niczym nowym w architekturze i nie świadczą o tym, że jest ona humanitarna. Sytuacja zmienia się jednak, gdy te elementy występują w projektach, których beneficjentami są osoby najuboższe, poszkodowane w wyniku ubóstwa, kataklizmów naturalnych, zmian klimatycznych, konfliktów zbrojnych bądź z innych powodów znajdują się w sytuacji kryzysowej. Są to osoby, które same nigdy nie byłyby klientami architektów, i które w humanitarnym procesie projektowym traktowane zaczynają być podmiotowo, mimo że architekci często pracują za darmo, a inwestorami są wszelkiego typu organizacje pomocowe.

Przyszłość będzie należeć w Europie do socjalnej architektury mieszkaniowej rozszerzonej o wytyczne projektowe postulowane przez „architekturę humanitarną”. Pod jej wpływem w przyszłości będzie tworzyć większość architektów na świecie. Budownictwo socjalne, proponowane dziś przez niewiele państw, stanie się luksusem w przyszłości. Stanie się nie tylko tanią i komforto-

ral sunlight for all the rooms, acoustic zones, and limited energy consumption (reducing the needs through the application of additional solar cells and winter gardens as buffers instead of balconies). A shared heating system (plus solar collectors) was introduced to generate some of the energy from photovoltaic panels. Energy consumption was monitored as well. Mineral wool was added to the existing concrete elevation from the north for heating purposes. The construction of the roof, the walls and the structural ceilings was complemented with extra insulation layers. The buffer zone – the winter gardens – was located on the west elevation which gave movable glassing integrated with the elevation, big half-open balconies and a rigid construction. Wooden windows with an external aluminium profile were installed. Better social control over the shared space, including a good relation between the building and its vicinity, was facilitated. Public functions – a playground, a local office for social welfare, a meeting space for the residents and some services – were situated in a visible place. Trust was also raised owing to such decisions as locating an open and transparent storage space on the first floor, guaranteeing internal transport visible from the outside or a public space opened to the surroundings with a generally accessible passage through the building.

The flats differ from each other, whereas the space of the building is characterized by high adaptability. The flats have one, two or three bedrooms, while the ground floors include duplexes (bi-level flats) meant for bigger families. Moreover, all the flats were planned as accessible for disabled people. The staircase leads only to two flats on one floor which is a principle applied for long-term residence. In retrospect, it is assessed that the network of social bonds in the neighbourhood was revived successfully through the skillful use of architectural and urban tools for holistic planning. Participatory design, social consultancy, work in interdisciplinary designing teams, sustainable design, ecological technical and material solutions, including recycling, energy saving, a search for cheap building solutions, allowances for the value of esthetics and quality as well as the creation of social spaces conducive to the construction of healthy relations within the local community which has contact with the natural environment – these things are nothing new in architecture and do not make it humanitarian automatically. The situation changes, however, when the foregoing elements appear in projects whose beneficiaries are the poorest people affected by extreme hardships, natural disasters, climate changes, military conflicts or some other crises. Such people would never become architects' clients under usual circumstances. In a humanitarian designing process, they are treated subjectively even though the architects often work pro bono, while various relief organizations act as the investors.

In Europe, the future lies in social housing architecture extended with the designing guidelines postulated by “humanitarian architecture”. Most architects in the world will

wą przestrzenią życiową dla użytkowników, ale gwarancją społecznego bezpieczeństwa, jako forma pośrednia, niwelująca kontrasty w statusie finansowym różnych grup. W sytuacji, gdy bogaci będą coraz bogatsi, a biednych będzie coraz więcej, ci pierwsi będą zmuszeni znaleźć fundusze na budowanie komfortowych przestrzeni wspólnych. Polaryzacja tych grup jest niebezpieczna głównie dla grup zamieszkałych. W przyszłości będzie trzeba podejmować coraz śmielsze kroki, by przeciwdziałać nieformalnym osiedlom i rewitalizować zdegradowaną zabudowę.

Dzisiaj powracają hasła głoszące, że „architektura może zmieniać świat” i coraz mniej wstydlivym jest dla architektów przyznawanie się do takich ambicji. Idee te wyrastają i umacniają się, jak to zwykle bywało w historii – w czasach kryzysów i silnych przemian społecznych.

PRZYPISY:

¹ Wg opracowania Marioli Kwasek na podstawie International Population Reports WP/02. Global Population Profile: 2002, 2004, [w:] *Ewolucja wzorców konsumpcji żywności na świecie w XXI wieku*, IERIGZ, PIB w Warszawie.

² Tamże.

³ Wg danych ONZ-Habitat na świecie rośnie częstotliwość występowania kataklizmów.

⁴ Słownik języka angielskiego definiuje słowo *humanitarian* jako: tego, który poświęca się promocji ludzkiego dobrobytu i postępu reform społecznych; filantropa („One who is devoted to the promotion of human welfare and the advancement of social reforms; a philanthropist”) (<http://www.thefreedictionary.com/humanitarian>). A słowo *architektura* jako: sztuka i nauka projektowania oraz wznoszenia budynków („The art and science of designing and erecting buildings”) (<http://www.thefreedictionary.com/architecture>).

⁵ <http://kickoffghana.wordpress.com/2013/01/07/humanitarian-architecture/>

⁶ Informacje pochodzą z prezentacji Wouter Hildersona pt. *Sterrenveld. A holistic view on renovation* wygłoszonej na XXVII Międzynarodowej Konferencji Naukowej PLEA 2011 – *Passive and Low Energy Architecture* pt.: *Architektura i Rozwój Zrównoważony (Architecture and Sustainable Development)*, organizowanej przez *Architecture et climat* i Uniwersytet Katolicki w Louvain-la-Neuve w Brukseli w Belgii w dniach 13–15 lipca 2011 roku.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Feireiss L., *Utopia forever. Vision of Architecture and Urbanism*, Gestalten, Berlin, 2011.
- [2] Hilderson W., *Sterrenveld. A holistic view on renovation*, XXVII Międzynarodowa Konferencja Naukowa PLEA 2011 – *Passive and Low Energy Architecture* pt.: *Architektura i Rozwój Zrównoważony (Architecture and Sustainable Development)*, organizowana przez *Architecture et climat* i Uniwersytet Katolicki w Louvain-la-Neuve w Brukseli, Belgia, 13–15 lipca 2011 r. (prezentacja)
- [3] Krier L., *Architektura wspólnoty*, przekł. P. Chojnowski, Wydawnictwo Słowo/Obraz terytoria, Gdańsk, 2011
- [4] Minguet J.M., *Social Housing Viviendas Sociales – V.P.O.*, Instituto Monsa de Ediciones, Barcelona, 2013
- [5] Świątkowska B. (ed.), *Coś, które nadchodzi. Architektura XXI wieku*, Fundacja Bęc Zmiana, Warszawa, 2011
- [6] Tölle A., *Rozrastanie się miasta w krajobrazie. Dawne i współczesne utopijne koncepcje*, [w:] M. Wdowicka, L. Mierzejewska (ed.), *Problemy rozwoju lokalnego i regionalnego na początku XXI wieku*. Biuletyn IGSEiGP UAM, Seria Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, 15. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2011, 9–21.

STRONY INTERNETOWE:

<http://kickoffghana.wordpress.com/2013/01/07/humanitarian-architecture/>
<http://www.thefreedictionary.com/humanitarian>
<http://www.thefreedictionary.com/architecture>
<http://archive.iea-shc.org/publications/downloads/task37-240-Wezembeek.pdf>
http://lehr.be/Downloads/14_Wallyn.pdf
http://www.plea2011.be/visit_Sterrenveld.html
<https://www.educate-sustainability.eu/kb/content/sterrenveld-housing-urban-and-collective-housing-renovation-brussels-area>
http://www.cei-demeyer.be/files/wharves/en/residentiele_gebouwen/Residentiele_gebouwen/sterrenveld.pdf
<http://www.vmsw.be/nl/professionelen/duurzaam-wonen/ecologisch-bouwen/project-baneik-wezembeek-oppem>

work under its influence in the years to come. Social housing, proposed by few countries today, will become a luxury. It will be a cheap and comfortable living space for the users but also a guarantee of social safety as an indirect form levelling contrasts in the financial status of various groups. When the rich get richer and the poor outnumber them, the former will be forced to find finance for building comfortable shared spaces. The polarization of these groups is especially dangerous to wealthy classes. In the future, people will have to take necessary steps in order to counteract informal estates and to revitalize degraded buildings.

These days, slogans like “Architecture can change the world” are promulgated again. Fewer and fewer architects find it embarrassing to have such ambitions. These ideas grow in strength and consolidate as it usually happened in history – in crises and under intensive social transformations.

ENDNOTES:

¹ According to Mariola Kwasek's survey based on International Population Reports WP/02. Global Population Profile: 2002, 2004, [in:] *Ewolucja wzorców konsumpcji żywności na świecie w XXI wieku*, IERIGZ, PIB in Warsaw.

² *Ibid.*

³ According to data from the UN-Habitat, the frequency of cataclysms in the world is rising.

⁴ The Free Dictionary defines the word *humanitarian* as “one who is devoted to the promotion of human welfare and the advancement of social reforms; a philanthropist” (<http://www.thefreedictionary.com/humanitarian>) and the word *architecture* as “the art and science of designing and erecting buildings” (<http://www.thefreedictionary.com/architecture>).

⁵ <http://kickoffghana.wordpress.com/2013/01/07/humanitarian-architecture/>

⁶ Information from Wouter Hilderson's presentation entitled *Sterrenveld. A holistic view on renovation* delivered at the 27th PLEA International Scientific Conference 2011 – *Passive and Low Energy Architecture – Architecture and Sustainable Development* organized by *Architecture et climat* and the Catholic University in Louvain-la-Neuve in Brussels, Belgium on July 13–15, 2011.

BIBLIOGRAPHY:

- [1] Feireiss L., *Utopia forever. Vision of Architecture and Urbanism*, Gestalten, Berlin, 2011.
- [2] Hilderson W., *Sterrenveld. A holistic view on renovation*, 27th PLEA International Scientific Conference 2011 – *Passive and Low Energy Architecture – Architecture and Sustainable Development* organized by *Architecture et climat* and the Catholic University in Louvain-la-Neuve in Brussels, Belgium, July 13–15, 2011 (presentation).
- [3] Krier L., *Architektura wspólnoty*, translated by P. Chojnowski, Słowo/Obraz terytoria, Gdańsk, 2011.
- [4] Minguet J.M., *Social Housing Viviendas Sociales – V.P.O.*, Instituto Monsa de Ediciones, Barcelona, 2013.
- [5] Świątkowska B. (ed.), *Coś, które nadchodzi. Architektura XXI wieku*, Bęc Zmiana Foundation, Warsaw, 2011.
- [6] Tölle A., *Rozrastanie się miasta w krajobrazie. Dawne i współczesne utopijne koncepcje*, [in:] M. Wdowicka, L. Mierzejewska (ed.), *Problemy rozwoju lokalnego i regionalnego na początku XXI wieku*. IGSEiGP AMU Bulletin, Series Regional Development and Regional Policy, 15. Bogucki Scientific Publishing House, Poznań 2011, 9–21.

WEBSITES:

<http://kickoffghana.wordpress.com/2013/01/07/humanitarian-architecture/>
<http://www.thefreedictionary.com/humanitarian>
<http://www.thefreedictionary.com/architecture>
<http://archive.iea-shc.org/publications/downloads/task37-240-Wezembeek.pdf>
http://lehr.be/Downloads/14_Wallyn.pdf
http://www.plea2011.be/visit_Sterrenveld.html
<https://www.educate-sustainability.eu/kb/content/sterrenveld-housing-urban-and-collective-housing-renovation-brussels-area>
http://www.cei-demeyer.be/files/wharves/en/residentiele_gebouwen/Residentiele_gebouwen/sterrenveld.pdf
<http://www.vmsw.be/nl/professionelen/duurzaam-wonen/ecologisch-bouwen/project-baneik-wezembeek-oppem>

il. 1. Elewacja zachodnia (il. własna) / West elevation (photo by author)
il. 2. Elewacja wschodnia (il. własna) / East elevation (photo by author)

il. 3. Większe mieszkania na parterze (il. własna) / Larger flats on the ground floor (photo by author)
il. 4. Biuro pracowników socjalnych (il. własna) / Social workers' office (photo by author)

il. 5. Otwarta przestrzeń na pierwszym piętrze (il. własna) / Open space on the first floor (photo by author)
il. 6. Ogólnodostępne przejście przez budynek (il. własna) / Open-access passage through the building (photo by author)

